

ДИСКУСІЇ



УДК 94(477)«1918–1923»

Іван Монолатій

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології,
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна), iwan.monolatiy@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8963-774X>

ДО ПИТАННЯ ПРО ХАРАКТЕР (НЕ)РЕВОЛЮЦІЙНОГО РУХУ НА СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ В 1918 Р.

Анотація. Мета дослідження полягає в аналізі особливостей історичного наративу Листопадовий зрив (Листопадовий чин) – національно-демократичної революції на західноукраїнських землях – не як революції в її класичному варіанті, а військового перевороту з елементами національно-визвольної боротьби західних українців восени 1918 р. *Методологія дослідження* спирається на принципи історизму, етнічної політології, системності, науковості, міждисциплінарності. Використано такі загальноісторичні методи: історіографічний аналіз, історико-генетичний, термінологічний аналіз, компаративний, типологічний. Автор дотримується методології інституціоналізації політичних акторів в умовах політизації етнічностей. **Наукова новизна.** На основі історико-політологічного аналізу історіографічної спадщини передумов і творення Західноукраїнської Народної Республіки охарактеризовано події 31 жовтня – 1 листопада 1918 р. як різночитання й узагальнення їх безпосередніх учасників, з'ясовано чинники політичних та ідеологічних «пояснень» революційності «Листопадового зриву» в історіографії української діаспори ХХ ст. **Висновки.** Твердження радянської та сучасної вітчизняної історіографії про «революційний характер» подій на Східній Галичині 1918 р., а отже Листопадову 1918 р. національно-демократичну революцію – досі дискусійне. Галицькі українці легальним чином проголосили Українську державу в межах Австро-Угорщини, очікували мирної передачі влади на Східній Галичині, а збройне повстання 31 жовтня – 1 листопада 1918 р. в геополітичних реаліях загострення польсько-українських взаємин стало доконаним фактом як військовий переворот. Унаслідок цього 1 листопада відбувся акт передачі державної влади у краї вповноваженим австро-угорського уряду Українській Національній Раді, а 13 листопада 1918 р. вона проголосила Західноукраїнську Народну Республіку. Витоки міфу про «революційний характер», «революцію» на Східній Галичині 1918 р. слід шукати у спробах «вписати» насправді неіснуючу «класову боротьбу» населення регіону у ширший контекст більшовицької

й соціалістичної революції. Модифікація цього міфу відбулася в умовах хрущовської «відлиги» 1957 р. у відомій статті історика О.Карпенка, згодом його трансформація 1993 р. обернулася «національно-демократичною революцією на західноукраїнських землях». Спогади безпосередніх творців Листопадового чину, джерела зовнішнього походження, а також тогочасна преса фактично не містять трактування досліджуваних подій саме як «революції», а лише – як «перевороту», «роззброєння» й т. д., що свідчить про їх мілітарний характер.

Ключові слова: революція, військовий переворот, Східна Галичина, Габсбурзька монархія, Західноукраїнська Народна Республіка.

У своїй новітній книжці Ю.Н.Гарарі відверто зауважує, що «кожна людина, група і нація має власні казки й історії»¹. Мабуть, він таки має рацію. Історія – конструкція складна та крихка водночас, адже її знання або незнання мають схожі ефекти впливу на людину чи суспільство. Надто коли люди, котрі творять ці суспільства, лише починають прокидатися від летаргічного сну самомилування і глорифікації свого недавнього минулого. Тож сумлінному історикові державотворення завжди буде важко руйнувати усталені в історіографії стереотипи, а міфи – і поготів.

Здавалося б, сторіччя Української революції нині є вже доконаним фактом для фахівців, громадськості та ЗМІ. Але ж ні! Досі тривають і, маю надію, триватимуть пошуки нових теоретичних моделей, термінологічні, хронологічні суперечки, які народжуватимуть нестандартні рішення того чи іншого проблемного питання нашого державотворення, або ж це будуть уже відомі шаблони й лекала, що ними дослідники намагатимуться оздобити вже й без того пишні шати боротьби за незалежність України.

Українська історія та її історики, особливо у «червоному» двадцятому сторіччі, пройшли складний і суперечливий шлях правдолюбства, підлабузництва, зради Клію. Рельєфно це увиразнено у студіях над національно-визвольним рухом і будівництвом власної держави. Перші свідомо йшли на бій із тоталітарно-ідеологічними монстрами, другі – перефарбовувалися у вигідні кольори, перелицьовуючи «класову боротьбу» на «визвольні рухи», треті – потерпаючи від штучного безробіття й суспільного забуття, писали не в «панську» шухляду. Усі вони (або принаймні через одного) були чесними з собою. А от чи були вони чесними та відвертими з самим історичним матеріалом, за посередництва котрого формували нові поняття, статуси й понятійний апарат історичного процесу, не знаю. Той факт, що саме українська історіографія ХХ ст. в її широкому контексті вже давно усталилася в масовій свідомості, публіцистиці й літературі, не викликає ні в кого здивування. Тож нині, поза очевидними тектонічними зрушеннями в дослідженні «української справи», репрезентованими вже не одним новим поколінням дослідників, панівними залишаються окремі історичні поняття, зокрема ті, що мають безпосередній стосунок до історії революції.

Одне з них ще 1996 р. концептуалізував Я.Грицак, ствердивши, що «Листопадовий зрив 1918 р. з часом перетвориться на одну з

¹ *Гарарі Ю.Н.* 21 урок для 21 століття / Пер. з англ. О.Дем'янчука. – К., 2018. – С.19.

легенд в українській політичній ідеології ХХ ст.» (додам, що й в українській історіографії)². І він мав рацію, адже саме таке історично-ідеологічне уявлення вже на той час панувало у свідомості істориків як приклад *революції*. Його привніс до нашої історіографії неординарний і, поза сумнівом, відважний крок О.Карпенка, котрий у 1957 р. зважився на постановку питання про «характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р.», а 1992 р. – концептуалізував свою ідею як «Листопадову 1918 р. національно-демократичну революцію на західноукраїнських землях»³. Не місце тут розповідати, як історикові окошилася ця сміливість у радянських умовах. Та й педалювання на «революційності», ще й у національно-демократичній формі, у часи відновлення незалежності в 1990-х рр., показало живучість концепції розривів/трансформацій історичного часу. Натомість вільний від партноменклатурних пут І.Лисяк-Рудницький, висловлюючись про «всеукраїнське значення галицького зриву 1918–19 років»⁴, стверджував про інше – «єдиний в новітній історії приклад українського державного правопорядку»⁵, жодним чином не називаючи ці процеси «революцією», «революційними» (лише події на Наддніпрянщині). Вочевидь, так само традиційно за ним, але, звісно, опосередковано, пішов і сучасний популяризатор історії України С.Плохій: «Українці вдарили першими 1 листопада 1918 р.»⁶. Як бачимо, жодного слова про, власне, «революцію» на західноукраїнських землях. Погодьмося, що тема (не)революційності озвучених подій, або й досі табуйована, або (що прямо впливає з першого) є такою, ніби її сприйняли, як кажуть, на віру, як даність.

Не додало прояснення й формулювання, що його використали у своїй праці 1995 р. М.Литвин та К.Науменко – «революційний падолист»⁷, розуміючи під останнім, головним чином, «збройне повстання в ніч на 1 листопада»⁸.

Важкими для розуміння є й сучасні академічні узагальнення. Так, 2001 р. в довідковому виданні з історії України, відповідні гасла якого готували переважно львівські дослідники, ці події названо «Листопадним повстанням 1918 р.», «українським національно-визвольним повстанням, що відбулося в ніч з 31.10 на 1.11.1918 у Львові, внаслідок якого було утворено Західноукраїнську Народну Республіку»⁹. Натомість 2009 р. в історичній енциклопедії, за підготовкою якої стояли вже київські фахівці, події осені 1918 р. виступають як «Листопадова національно-демократична революція в

² Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. – К., 1996. – С.136.

³ Див.: Карпенко О. З історії Західно-Української Народної Республіки. – Івано-Франківськ, 2006. – С.13, 43.

⁴ Лисяк-Рудницький І. Вклад Галичини в українські визвольні змагання // Його ж. Історичні есе. – Т.2. – К., 1994. – С.53.

⁵ Там само. – С.56.

⁶ Плохій С. Брама Європи: Історія України від скіфських воєн до незалежності. – Х., 2018. – С.279.

⁷ Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. – Л., 1995. – С.31.

⁸ Там само. – С.34.

⁹ Листопадове повстання 1918 (Листопадний чин, Листопадний зрив) // Довідник з історії України (А–Я). – К., 2001. – С.411.

Галичині 1918 р.», а гасло «Листопадовий чин» відсилає читача саме до «революційної» статті авторства Ю.Черченка¹⁰.

Як бачимо, «диявол» (у нашому випадку Української революції) криється у дрібницях – контекстуальних, але найперше ідеологічних. Розмовляти про них, про «дрібниці», котрі мають властивість перетягувати шальки терезів історії за певних умов, у 1973 р. вочевидь не надто волів М.Гуцуляк: «Забираюся зі страхом писати історію Листопадового чину»¹¹. Показово, чи не так?!

Тож моє завдання полягатиме в тому, щоб спробувати дзеркально обернено до головної тези Карпенкової статті 1957 р. охарактеризувати ту важливу подію Української революції, що ввійшла до нашого історичного наративу як «Листопадовий зрив» («Листопадовий чин»), відтак зрозуміти, з огляду на джерела й історико-політологічні конструкції, її сенс – як (не)революції в найповнішому прояві, а лише закономірного військового перевороту з елементами національно-визвольної боротьби. А що я жодним чином не ставитиму під сумнів необхідність подій сторічної давнини, пригадаю слова М.Шлемкевича, котрий зауважував, що «1 листопад залишив нам не тільки нові метрики, але й виразні заповіді й дороговкази успіху»¹². Цей успіх – творення однієї з історичних українських держав – Західноукраїнської Народної Республіки.

Не місце тут розглядати історичні передумови й обставини подій осені 1918 р. (у відмінний спосіб про це писали українські радянські історики та історики з української діаспори, а також знані нині дослідники), котрі допровадили, за висловом Л.Цегельського, до «історичної ночі»¹³ 31 жовтня – 1 листопада 1918 р. Важливе інше: як розуміли цей акт безпосередні учасники тих подій? Як вони самі їх називали? Чи було в них усвідомлення значущості того, що вони здійснюють?

Тракткування подій 31 жовтня – 1 листопада 1918 р.: різночитання чи узагальнення?

Першим, найбільшим та оригінальним корпусом джерел мемуарного походження тут будуть свідчення членів Комітету виконавців Листопадового чину, що їх упорядкував 1973 р. вже згадуваний М.Гуцуляк. Їх ілюструє укладена автором цієї статті таблиця:

¹⁰ Див.: Енциклопедія історії України. – Т.6 (Іа – Мі). – К., 2009. – С.161, 163.

¹¹ Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету виконавців Листопадового чину. – Нью-Йорк; Ванкувер, 1973. – С.13.

¹² Шлемкевич М. Верхи життя і творчості: Промови – Доповіді. Нью-Йорк; Торонто, 1958. – С.37.

¹³ Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні зв'язані з Першим Листопадом 1918 р. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1960. – С.45.

Населений пункт, місцевість	Назва події	Автор свідчень	Покликання у книжці М.Гуцуляка (сторінка)
Львів	Першолистопадовий переворот	М.Чубатий	178
	Першолистопадова ніч, збройний виступ проти Австрії	М.Коновалець	202, 203
	Роззброєння	М.Заклинський	213
	Роззброєння	В.Михайлів	217
	Листопадовий зрив, роззброєння	Я.Гинилевич	222, 225
	Листопадовий зрив	В.Горбай	236
	Роззброєння	Р.Криштальський	241
	Роззброєння, перебрання влади	М.Лубик	246, 247
	Перебрання влади, державний переворот	З.Кохановський	250
	Роззброєння	М.Гуцуляк	256
	Роззброєння	І.Рижій	259
	Роззброєння	Л.Огоновський	268
Бережани	Перебрання влади, акція	Ж.Олексин	271
Броди	Перебрання влади, зрив	С.Орищин	277
Галич	Перебрання влади	Б.-А.Макарушка	281
Дрогобиччина	Перебрання влади	М.Спанчак	284
Жидачів	Роззброєння	П.Хомин	290
	Роззброєння	І.Ґолембйовський	305
Золочів	Перебрання влади	Л.Рубінґер	309
	Перебрання військових об'єктів	М.Ткачук	311
Камінка Струмиллова	Листопадовий зрив	Є.Рабій	317
Коломия	Роззброєння	В.Мурович	327
Денисів, Купчинці	Роззброєння	М.Фіялка	332
Матіївці	Роззброєння	І.Купчик	337
Монастириська	Роззброєння	Н.Рибак	340
Немирів	Листопадовий чин, роззброєння	В.Каліцінський	344–345

Підволочиськ	Роззброєння	І.Кучмак	350
Рогатин	Роззброєння	Т.Х.Мосора	357
Самбір	Перебрання влади	Т.Залеський	363
	Роззброєння	М.Фляк	370
Стрий	Перебрання влади	М.Бігун	376
Теребовля	Роззброєння	В.Шкварко	379
	Перебрання влади, роззброєння	І.Дурбак	381–382
Тернопіль	Листопадовий зрив, роззброєння	Г.Лучанко	385
Товмаччина	Перебрання влади, роззброєння	В.Клодницький	390
Чесанівщина	Роззброєння	В.Грабець	392
Чортків	Перебрання влади	М.Соневицький	395
Яворів	Перебрання влади	Й.Квас	397
	Роззброєння	М.К.Маренін	399–400
Янів біля Львова	Роззброєння	А.Кецко	402
Городенка	Роззброєння	І.Чайка	403

Для М.Гуцуляка досліджувані події були, скоріш за все, різними: «зразкове роззброєння та перебрання влади в українські руки у Львові», «Листопадовий чин на західних землях України», «переворот», «всенародний зрив», «листопадовий переворот», «безкровна революція»¹⁴. Автор ставив закономірне запитання: «Чи перший листопад 1918-го року був всенародним “зривом”?»¹⁵. І все ж таки пальма першості у трактуванні того, що насправді відбулося у Львові та на «галицькій провінції» в ніч із 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. не належить упорядникові праці «Перший Листопад 1918 року на західних землях України...», адже вона з'явилася лише 1973 р.

Маємо уважно придивитися до іншого корпусу джерел спогадового характеру. Їх принада – належність перу безпосередніх учасників подій у Львові, тобто військовиків. Найперше це Д.Паліїв, якого М.Гуцуляк називав «фактичним конструктором-архітектором Листопадового чину»¹⁶. У спогадах, що з'явилися друком уперше 1928 р., цей військовий діяч трактував досліджуваний період «Листопадовою революцією»¹⁷. Щоправда, без огляду на заголовок цих споминів, бачимо використання ним різних понять:

¹⁴ Див.: Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на західних землях України... – С.5, 7, 98, 109, 129, 133, 138.

¹⁵ Там само. – С.129.

¹⁶ Там само. – С.13.

¹⁷ Паліїв Д. Листопадова революція (З моїх споминів) // Українська галицька армія у 40-річчя її участі у визвольних змаганнях в 1918–1919 рр.: Матеріали до історії. – Т.ІІІ. – Вінніпег, 1966. – С.20.

УСС – як «революційний осередок», Д.Вітовський – як «революціонер». Але ж «листопадовий переворот» або «українська збройна акція у Східній Галичині»¹⁸. Підсумовуючи, Д.Паліїв говорив про 1 листопада 1918 р. як «перший етап-акт збройного перевороту», за чим ішов другий – «закріплення добутого і будови держави»¹⁹.

Інший безпосередній учасник подій у Львові військовик О.Кузьма у ґрунтовній студії 1931 р. про листопадові дні 1918 р. називав їх «актом державного перевороту у Львові», «державним переворотом», «великим революційним ділом»²⁰. Більше того, він оприлюднив у своїй праці витяги з наказів до окружних військових комітетів Східної Галичини, в яких містилася вимога «переняти владу власними силами»²¹. Згодом в узагальнених виданнях 1930-х рр., присвячених історії українських січових стрільців та Української галицької армії, були рядки про «листопадовий переворот», «листопадове діло»²², або «листопадовий зрив», «акцію», «державний переворот»²³. Тож ніби підсумовуючи тезу про передусім військовий характер подій, М.Дольницький у своїх спогадах написав: «Не може вже хіба ніхто заперечити, що Листопадовий зрив – це в першу чергу вислід революційного виступу військових частин, що його організував і перевів в чин Український генеральний військовий комісаріат у Львові в ночі з 31-го жовтня на 1-го листопада 1918 р.»²⁴.

Мілітарне значення першолистопадкових подій лише почасти підкреслювали у своїх спогадах військовики, причетні до командування збройними силами під час польсько-української війни 1918–1919 рр. – генерали М.Омельянович-Павленко і М.Тарнавський²⁵.

Подвійну тональність мали свідчення політиків того часу. Чільний націонал-демократ Галичини К.Левицький 1931 р. заявляв про «наші великі роковини», «акт перевороту», «переєм владу», узагальнено назвавши період березня – листопада 1918 р. «Великим зривом» в історії галицьких українців²⁶. Соціаліст М.Лозинський завуальовано згадував про «акцію» та «всю цю переміну»²⁷. Не знайдемо жодних оцінок тих днів у спогадах радикала К.Трильовського, котрий лише писав про «справу Східної Галичини»²⁸. Натомість соціал-демократ І.Макух згадував про «перебрання влади»²⁹.

¹⁸ Там само. – С.23–24, 32–33.

¹⁹ Там само. – С.38.

²⁰ Кузьма О. Листопадові дні 1918 р.: Зі шкiцями. – Л., 1931; Нью-Йорк, 1960. – С.5, 56–68, 71.

²¹ Там само. – С.58.

²² Див.: Українські січові стрільці: 1914–1920. – Л., 1936. – С.129.

²³ Див.: Гнатевич Б., Думін О. Українська галицька армія // Історія українського війська. – Вінніпег, 1953. – С.462, 470.

²⁴ Дольницький М. Військова підготовка Листопадового зриву та її здійснення // Українська галицька армія у 40-річчя її участі у визвольних змаганнях (Матеріяли до історії). – Вінніпег, 1958. – С.49.

²⁵ Див.: Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918–1919. – Прага, 1929. – С.7; Тарнавський М. Спогади. – Л., 2008. – С.89.

²⁶ Левицький К. Великий зрив (До історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). – Л., 1931; Нью-Йорк, 1968. – С.6, 132, 139.

²⁷ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – [Б. м.], 1922. – С.39, 41.

²⁸ Трильовський К. Мої перші дні у ЗУНР // Літопис Червоної Калини. – VIII річник. – Л., 1936. – Ч.11. – С.18.

²⁹ Макух І. На народній службі. – Детройт, 1958. – С.227–228.

Аргументованою залишається теза консерватора В.Кучабського про «український військовий переворот у Східній Галичині»: «Український переворот у ніч з 31 жовтня на 1 листопада завершився переконливою перемогою як у Львові, так і в інших провінційних містах Східної Галичини»³⁰. Нарешті Л.Цегельський згадував про ті події як про «державний переворот», «політичний переворот», «військовий переворот»³¹.

Як бачимо, трактування подій 31 жовтня – 1 листопада 1918 р. не стало для їх безпосередніх учасників та спостерігачів чимось на зразок термінологічної дискусії, радше само собою зрозумілим, dokonаним фактом. Для військовиків і цивільних головними поняттями тут залишалися «переворот», «роззброєння», «перебрання влади», котрі, по суті, стали базовими маркерами якісної зміни політичної ситуації, котра переінакшила долю галицьких українців наприкінці Великої війни, створивши передумови утворення суверенної держави. Якщо у випадку Львова йшлося найперше про «роззброєння», то для міст і містечок поза ним – про «перебрання» влади насамперед військовими. Тож сутність подій пізньої осені 1918 р. найадекватніше передає поняття «переворот», що лише в поодиноких випадках для його сучасників уже за якийсь час означав революційні перетворення, а отже їх глорифікацію. Розуміння цих подій, передусім у Львові, як «чину», реалізованого українськими військовиками, стало наріжним пунктом, від якого залежали базові характеристики національно-визвольної боротьби західних українців упродовж ХХ ст. А от зміщення акцентів на «революційність» Листопадового чину, маніпулювання ним, його політизація й ідеологізація, а за ними міфологізація, відбулися вже через неповних півстоліття, і то не з волі безпосередніх виконавців цього перевороту.

Листопадовий чин: навколоісторичні пояснення в ідеологічній боротьбі

У 1973 р. в передмові до своєї книжки М.Гуцуляк обережно констатував, що «подія Листопадового чину не мала досі своєї історії»³². Це вельми суб'єктивне спостереження цілком могло бути результатом невідрадного стану сучасної йому історіографії (радянської й української діаспори), котру, фактично, зробили заручницею в ідеологічних баталіях за спадщину Першолистопадового повстання – у тодішньому СРСР та в діаспорі. Адже, як зауважував свого часу М.Шлемкевич, «без 1 листопада ми були б подібні до мандрівника, що вибрався вгору, але по дорозі знемігся і не дійшовши до верха, повернувся назад у свою долину»³³.

Ми ніколи не дізнаємося, чи ювілейний з'їзд «виконавців Листопадового чину», що відбувся в Нью-Йорку 1968 р., вплинув на творення двох основних

³⁰ Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918–1923 рр. / Пер. з нім. Т.Лісної. – Л., 2015. – С.97.

³¹ Цегельський Л. Від легенд до правди... – С.13, 26, 34.

³² Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на західних землях України... – С.5.

³³ Шлемкевич М. Верхи життя і творчості... – С.34.

версій подій жовтня – листопада 1918 р. радянськими істориками – з одного боку, та дослідниками в діаспорі – з іншого. Незаперечним залишається факт, що саме з середини ХХ ст. недалеке минуле західноукраїнських земель стало суттєвою ідеологічною зброєю у боротьбі за правду про Українську революцію. Тут доречно буде згадати знову ж М.Гуцуляка, який виснував: «Ми вибрали цей спосіб писання історії Листопадового чину тому, що годі нам було про все знати, а переповідати чужі знання своїми словами ми не вважали правильним»³⁴. І, справді, у кожного ці способи були різні.

У радянській Україні теза про Першолистопадове повстання як «революцію» почала активно педалюватися ще 1928 р. (Хоча відомо, що 10 червня 1920 р. Галицький організаційний комітет Компартії України в доповідній записці «Сучасне становище Галичини», надісланій російським більшовикам на чолі з В.Леніним, повідомляв, що «трудящі маси Східної Галичини» в листопаді 1918 р. «революційним порядком створили самостійне державне тіло»³⁵). У друкованому органі ЦК КП(б)У «Більшовик України» стверджувалося, що це був «день революційного вибуху широких мас Західної України проти одвічних гнобителів»³⁶. Тож очевидним було бажання радянської історіографії «вписати» події осені 1918 р. на Галичині в контексти більшовицької «світової революції». Цей нібито не надто промовистий факт свідчить про формування образу досліджуваних подій з погляду «гегемона», котрий наголошує на неможливості колонізованих творити власну історію, нездатності колонізованих націй до самовизначення (ідея Е.Томпсон). Гегемоном західних українських теренів більшовизм стане за якийсь час (із 1939 р.), однак уже тоді відчувалося бажання конструювати історико-ідеологічні уявлення про місцеву людність та її «боротьбу». Щоправда, ішлося тут зовсім не про національно-визвольні змагання галицьких українців, а лише про нібито «визначальний характер» «класової боротьби».

Саме з позицій ефемерної «класової боротьби» й написав 1957 р. статтю 36-річний О.Карпенко. Уже на її початку автор, із відомих причин, апелював до «перемоги Жовтневої соціалістичної революції в Росії і встановлення радянської влади на Україні», які «посилили революційну боротьбу на західноукраїнських землях»³⁷. Акцентуючи на експорті ідей соціалістичної революції та комунізму, об'єктивних чинниках внутрішньополітичної ситуації в Габсбурзькій імперії, суперечностях і конфліктах, що мали місце на Галичині наприкінці Великої війни, фахівець окреслив досліджуваний період «революцією»: «Революція в Східній Галичині була народною, буржуазно-демократичною, бо в ній розв'язувалися завдання демократичних перетворень [...] Ця революція була народною й тому, що рушійними силами її виступали робітники і селяни. [...] Провідною силою революції був пролетаріат»³⁸. Обґрунтування цієї центральної тези дало підстави

³⁴ Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на західних землях України... – С.144.

³⁵ Цит. за: Карпенко О. З історії Західно-Української Народної Республіки. – С.32.

³⁶ Цит. за: Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія галицького стрілецтва. – Л., 1991. – С.69.

³⁷ Карпенко О. З історії Західно-Української Народної Республіки. – С.13.

³⁸ Там само. – С.32–33.

О.Карпенкові стверджувати про «масову участь трудящих в революції, її народний характер»³⁹.

Згадаю тут лише зовсім не дотичну до самого О.Карпенка думку вже не раз згадуваного М.Гуцуляка, котра зводить нанівець твердження про «масовість» в описаних подіях: «Можна б навести багато прикладів на брак почуття обов'язку та національної свідомости, але вистачить і цього, щоб доказати, що це не був “зрив” всього населення. Тільки найактивніші та найсвідоміші потягають за собою гурти і творять історію»⁴⁰. Додам, що й упорядковані істориками з української діаспори джерела, і поодинокі студії нинішніх дослідників цю думку додатково підтверджують.

17 жовтня 1958 р., через рік після виходу статті О.Карпенка, у філадельфійському Осередку праці НТШ 69-річний Д.Богачевський виголосив доповідь «Ідеологічні основи листопадових днів», присвячену сороковим роковинам Листопадового чину. Дослідницькі напрямні тут докорінно різнилися.

«Коли ми хочемо вглибитися в оцінку ролі і значення листопадових подій, то мусимо звернути увагу на дуже важливий фактичний і правовий момент, а саме, що з уваги на маніфест цесаря Карла (йдеться про маніфест Карла I “До моїх вірних австрійських народів” від 16 жовтня 1918 р. – *І.М.*) не може бути мови про яку-небудь революцію, бо ж не ходило ані про насильну зміну форми правління, ані про відорвання частини території (Галичини – *І.М.*) від цілоти (Габсбурзької монархії – *І.М.*), а тільки про розумне й доцільне використання тієї неповторної нагоди та виконання легально признаного права і то міжнародного права (14 точок Вилсона). Це твердження може викликати патріотичне обурення і закид служальства, “рутенства” і т. п., бо ж революція – це справа дуже модна, та воно справи ніяк не змінє. Роблення революції ради самої революції замість творення держави, є не тільки зовсім зайве, але й крайньо каригідне»⁴¹.

Тут відразу слід згадати, що Д.Богачевський був безпосереднім учасником подій і залишив про це спогади⁴², а тому міг об'єктивно оцінювати ті історичні процеси, про які йшлося в його доповіді в рамках НТШ в Америці. Дослідник виокремив ті причини, котрі, на його думку, були визначальними під час «листопадових дій і подій»: 1) «теологічна засада» (австрійський легалізм, щира пошана до батька й матері, а також до авторитету «тирольців Сходу»); 2) глибокий і правдивий патріотизм⁴³. Зокрема наявність цих «ідеологічних основ» унеможливила, на думку Д.Богачевського, існування самопроголошених республік на зразок Янівської чи Перегінської, або ж «революції в Токах» і «диктатури пролетаріату» в Бориславі⁴⁴. Ясна річ, що у своїй

³⁹ Там само. – С.36.

⁴⁰ Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на західних землях України... – С.132.

⁴¹ Богачевський Д. Ідеологічні основи листопадових подій. – Філадельфія, 1959. – С.1–2.

⁴² Богачевський Д. На возі і під возом: Картини з життя галицького вояка і правника. – Торонто, 1976. – С.61–64 та ін.

⁴³ Див.: Богачевський Д. Ідеологічні основи листопадових подій. – С.3–12.

⁴⁴ Там само. – С.8.

доповіді фахівець лише зупинився на ідеологічних засадах Листопадового чину, підкреслюючи політико-правовий шлях до незалежності західноукраїнських земель, заперечуючи його «революційність».

«Бо коли при революції ціла сила і вага полягає у використанню руйнуючих, деструктивних сил тільки певного числа і то невеликих груп одиниць, бо це рішає про долю революції, то творення держави вимагає саме будівничих, конструктивних, державотворчих сил і то не тільки самого проводу, але й використання всіх державотворчих сил народу. Якщо ж візьмемо до уваги ще й ту обставину, що наша держава (ЗУНР – І.М.) в перших початках свого творення була змушена вести війну за своє існування, то щойно в тому насвітленні можемо вповні оцінити вагу державотворчих сил та суспільно-ідейного наставлення всіх її будівничих»⁴⁵.

Отже дослідники щонайменше з кінця 1950-х рр. перебували на різних ідеологічних полюсах. Ще додаймо сюди «холодну війну» між СРСР і Заходом, «залізну завісу» тощо, котрі не сприяли об'єктивізації вивчення історичних процесів сорокарічної (на тодішній час) давнини.

Не давали науковій впевненості й окремі публікації у «вільному світі». Скажімо 1958 р. з'явилося друком видання П.Мірчука як п'ята брошура з циклу «Український націоналістичний рух першої половини ХХ ст.»⁴⁶. Тут події 31 жовтня – 1 листопада 1918 р. названо «збройним зривом»⁴⁷. Фактично це окреслення повторювало загальний контекст публікації В.Дорошенка «Великий листопад», яку вмістили у виданні, що з'явилося друком у Регенсбургу⁴⁸.

А поза цим до часу проголошення незалежності України в 1991 р. дослідники національно-визвольних змагань 1918–1919 рр. в українській діаспорі не розробляли проблеми особливостей Листопадового чину, окрім хіба що згаданого І.Лисяка-Рудницького. Важливим став висновок фахівця, що «українська революція і своїм початком, і своїм кінцем, і тисячними нитками була фактично пов'язана з російським імперіальним процесом. [...] Революційний рух на Україні прямував до того, щоб вийти на свій власний шлях, щоб вивратися із магнетичного поля імперщини». І, далі, найважливіше:

«На українському Заході ми вже перед 1914 роком були політичною нацією, а 1918 рік застав обидва ворожі національні табори як два зовсім окремі суб'єкти, що між ними була можлива мілітарна перемога і завоювання, але не була можлива ідейна і політична амальгама, що характеризувала (а подекуди й по нинішній день далі характеризує) українсько-російські взаємини на нашому Сході»⁴⁹.

⁴⁵ Там само. – С.2.

⁴⁶ Див.: Мірчук П. Перший листопад. – Торонто, 1958. – 59 с.

⁴⁷ Там само. – С.42.

⁴⁸ Див.: Тридцять років Листопадового зриву 1918–1948. – Регенсбург, 1949. – С.3–6.

⁴⁹ Лисяк-Рудницький І. Вклад Галичини в українські визвольні змагання. – С.60.

Тож, як видно, необхідного діалогу між істориками з УРСР та діаспори насправді не було. А зважаючи на заявлену в 1990-х рр. реідеологізацію питань національно-визвольної боротьби українців у ХХ ст., показовою стала стаття того ж таки О.Карпенка «Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях», що її 1993 р. опублікував «флагман» офіційної історичної науки – «Український історичний журнал». Автор виводив досліджувані процеси з 1848 р., зокрема від діяльності Головної руської ради під час «Весни народів», а також вплив на них російської революції 1917 р., утворення УНР, загального політичного страйку в Австро-Угорщині, «революційно-визвольної боротьби всіх поневолених народів Габсбурзької монархії»⁵⁰. Один із визначальних, на думку дослідника, факторів – політична незрілість влади, яка опинилася в руках «національної буржуазії». Це й допростило до того, що «у жовтні – листопаді вся вона (Австро-Угорщина – *І.М.*) була охоплена народною революцією, в результаті якої монархію було повалено, а імперію ліквідовано»⁵¹. У цей контекст О.Карпенко й інтегрував події жовтня – листопада 1918 р., удруге підтвердивши свою тезу, що

«в листопаді 1918 р. національне повстання переросло в буржуазно-демократичну, національно-демократичну революцію, в результаті якої і виникла Західно-Українська Народна Республіка. Революція була національно-демократичною, оскільки в ній розв'язувалися загальнодемократичні завдання – ліквідація національного поневолення і утворення демократичної національної державності»⁵².

Отже в 1990-х рр. якісна зміна в розумінні досліджуваних подій якщо й відбулася, то у сенсі осучаснення, «перелицювання» понятійно-термінологічного апарату кінця 1950-х рр. Адже й далі постулювалася теза, що «українська буржуазія як буржуазія пригнобленої нації включилася в революцію і, маючи великий досвід політичної боротьби, політичні партії, збройні формування, відігравала важливу, керівну роль в революції»⁵³.

Тож питання досі залишається відкритим: а чи були події жовтня – листопада 1918 р. справді революцією, думку про яку так відкидали історики з діаспори, указуючи на її непотрібність, ворожість і руйніцтво, чи ж вони стали «необхідним злом» задля руйнування/трансформації старого і творення нового політичного режиму, про що говорили ще радянські історики, указуючи на так звану «керівну роль» національних провідників?

⁵⁰ Див.: Карпенко О. З історії Західно-Української Народної Республіки. – С.43–45.

⁵¹ Там само. – С.46.

⁵² Там само. – С.59.

⁵³ Там само. – С.60.

Що ж насправді відбулося? Кілька відповідей на одне запитання

Насамперед мусимо визнати, що дискусія *за* чи *проти* визнання подій жовтня – листопада 1918 р. на Східній Галичині *революцією*, а також інструментарій, що його використовували історики для аргументації, почасти не потрапляє під «класичні» правила (якщо такі є) поняття й ознак революції. Адже для сучасника тих подій О.Станіміра, «значення Листопадового чину величезне, впрост епохальне! Його збройний виступ у Львові відновив і закріпив в українському народі світлу традицію лицарського духа з княжих і козацьких часів та перетворив у чин леліяну в серці нації державницьку ідею»⁵⁴.

Звернімо увагу: очевидцеві йшлося тут, по-перше, про збройне повстання та, по-друге, про державницьку традицію, а не практику/традицію революції. Та й для окремих українських публіцистів і політиків в еміграції (з якими дискутував у своєму есеї І.Лисяк-Рудницький) єдиною (!) революцією була Українська 1917–1918 рр., її керівним центром – Київ, рушійними силами – селянство, робітництво, інтелігенція⁵⁵. Про її якийсь «західний» відлам не йшлося. «Найлаконічніше» цю ситуацію, мабуть, передав М.Чубатий формулою «Перший листопад на переломі Української революції»⁵⁶.

Та задля «чистоти експерименту» така ситуація не є безвихідною. Існує шлях історичних і позаісторичних аргументів, навіть якщо при цьому виявиться ситуація прецеденту з досліджуваними подіями.

Як відомо, «класичними» прикладами революцій Нового часу є Великий заколот (1640–1660 рр.) та Славна революція (1688 р.) в Англії, Американська (1761–1776 рр.) і Французька (1787–1799 рр.), а також європейські революції 1848 р., Паризька комуна (1870–1871 рр.), революції в Росії (1917–1918 рр.) та Китаї (1911–1948 рр.). Власне українські революції часів Б.Хмельницького (1648–1657 рр.) або початку ХХ ст. як частину Великої східноєвропейської революції 1914–1923 рр. (а не Українську революцію 1917–1921 рр., як досі прийнято вважати⁵⁷) залишмо фахівцям. Адже, як виснував 1949 р. Ю.Дивнич:

«Революція – це перехідний період боротьби між наявним укладом соціально-політичних, духових, економічних внутрі- і міжнаціональних відносин і наростаючими силами нового укладу тих відносин. Це період виріш[аль]ний для дальшого історичного розвитку і людського прогресу. Залежно від обставин – він може непомітно визрівати в надрах наявного ладу десятки і навіть сотні років, приходити до кількох повстань і збройних зривів, або ж до реформ і “мирних” розв’язань. Часом кульмінаційним пунктом революційного періоду буває успішне збройне повстання, або низка таких, після яких ще довгі роки триває закріплення і стабілізація нового укладу. Революційний процес – є всеосяжний і, як такий, не є справою тільки гуртків і партій, а всього суспільства»⁵⁸.

⁵⁴ Цит.: Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на західних землях України... – С.139.

⁵⁵ Докл. див.: Дивнич Ю. На іспиті Великої революції 1917/18–1948. – [Б. м.], 1949. – С.9, 33–34, 37, 45, 48.

⁵⁶ Див.: Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на західних землях України... – С.163.

⁵⁷ Див.: Бевз Т. Феномен «революція» у дискурсах мислителів, політиків, науковців. – К., 2012. – С.108–149.

⁵⁸ Дивнич Ю. На іспиті Великої революції 1917/18–1948. – С.60.

Зрозуміло, що нині світова наукова думка оперує безліччю пояснень генези й функціонування такого явища, як революція. Адже мова про, звісно, не прості її форми, як-от революція згори чи революція знизу; переворот або палацовий переворот; велика національна революція = революція згори; державний переворот = революція знизу; повстання як бунт чи ж революція політичної системи. Ідеться радше про ступінь участі «мас», тривалість революційного процесу, рівень насильства та цілі повсталых.

Тож визначальними тут будуть думки Г.Арендт, котра зауважила, що, по-перше, саме війни й революції визначили сутність двадцятого сторіччя та, по-друге, у сучасних революціях найголовнішим є поєднання ідеї свободи з досвідом початку чогось нового⁵⁹. А от як стверджував ізраїльський соціолог Ш.Н.Айзенштадт, образ революції передбачає насильство, розірвання з минулим і загальний характер змін. Наслідки революції також багатомірні: 1) насильницька зміна існуючого політичного режиму, підвалин його легітимності і його символіки; 2) заміна нездатної політичної еліти або правлячого класу іншими; 3) суттєві зміни в усіх найважливіших інституційних сферах, передусім в економіці і класових взаєминах, – зміни, спрямовані на модернізацію значних аспектів соціального життя, на економічний розвиток та індустріалізацію, централізацію й розширення кола учасників політичного процесу; 4) радикальне розірвання з минулим; 5) упровадження моральності й виховання, таким чином створення «нової людини»⁶⁰.

Звісно, що такі «чисті» форми не варто безоглядно і прямо використовувати задля з'ясування суті подій 31 жовтня – 1 листопада 1918 р. на Галичині ще й тому, що вони стосуються передусім великих тектонічних зрушень у політичних системах світу. Щоправда, як бачимо, досі зазвичай некритично витоки так званих «революційних подій 1918 р.» виводилися з «Весни народів» 1848 р., головні постулати, із різних причин, так і не були реалізовані галицькими українцями⁶¹. Ця теза надто прив'язує до міркувань Ю.Габермаса про «революцію навздогін», «революцію, яка відмотує назад [...], звільняє шлях, щоб надолужити пропущений розвиток»⁶². Міркування про характер «революційної боротьби» на західноукраїнських землях в умовах Першої світової війни, притаманні студіям О.Карпенка, можна потрактувати, услід за теорією Ю.Габермаса, як спроби «віднайти конституційно-політичний зв'язок зі спадком громадянських революцій»⁶³. Тож і загальний політичний страйк в Австро-Угорщині, що мав вплинути на хід історичних подій у досліджуваному хронотопі, і практика масового вічевого руху⁶⁴ були, скоріше за все, «бажанням надолужити вже досягнуте деінде» (Ю.Габермас), того, що

⁵⁹ *Арендт Х.* О революции / Пер. с англ. И.Косич. – Москва, 2011. – С.5, 31.

⁶⁰ *Эйзенштадт Ш.Н.* Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение цивилизаций / Пер. с англ. А.В.Гордона под ред. Б.С.Ерасова. – Москва, 1999. – С.44.

⁶¹ Див.: *Карпенко О.* З історії Західно-Української Народної Республіки. – С.43–44.

⁶² Цит. за: *Буден Б.* Зона переходу. Про кінець комунізму / Пер. з нім. Н.Ваховська. – К., 2013. – С.54.

⁶³ Там само.

⁶⁴ Див.: *Карпенко О.* З історії Західно-Української Народної Республіки. – С.44.

Б.Буден, аналізуючи демократичні революції 1989–1990 рр. у Центрально-Східній Європі, назвав: «Цього хотів народ»⁶⁵.

А позаяк визначальним для українського революційного руху на Східній Галичині в 1918 р. О.Карпенко назвав перемогу революції 1917 р. й утворення УНР, зрозумілим стає бажання «одного народу» безумовного возз'єднання⁶⁶. Але поза цим, не зрозуміло, з огляду на Габермасову конструкцію «революції навздогін», чи були тотожними суб'єкти Української революції на Наддніпрянщині в 1917–1918 рр. («демократичної революції») й на Галичині 1918 р. (і, припустімо, «надолужувальної революції»? Адже це, як свідчить практика, різні речі: перші мали б жертвувати задля перемоги других, перетворюючи цей перехід на необхідний чи природний⁶⁷.

Ще одне спостереження. Якщо рушійною силою революційних перетворень були «трудящі маси» (що прямо протилежно до спогадів безпосередніх учасників тих подій, як уже мовилося), то східногалицькі «революціонери-надолужувальники» (справжні творці Листопадового чину) мусили відмовити б собі у свободі, адже тут вони були, скоріш за все, не героями, а, згідно зі Фройдовим тлумаченням, пацієнтами історії, на котрих, як видно з Карпенкової концепції, впливала «українська буржуазія». Позаяк, за суттю своєю, «маси» просто не могли принести нічого нового, витворити жодних «інновативних, визначальних для майбутнього ідей» (Ю.Габермас)⁶⁸. А чи не було це наслідком того, що Листопадовий зрив міг бути продуктом «селянського націоналізму», стратегії «оточення міста селом», адже визвольну боротьбу 1917–1918 рр. визначив її селянський характер, а вона «організаційно й методологічно мала в собі елементи конспіративної революційності ірландського і польського визвольного рухів з деяким наслідуванням ленінської тактичної і організаційної системи?»⁶⁹

Натомість важливим є питання про роль еліт, зокрема політичне керівництво визвольним рухом галицьких українців у 1918 р. Адже від часу підписання у Бресті таємного протоколу між УНР та Австро-Угорщиною (8 лютого), постанов З'їзду нотаблів («мужів довір'я») українського народу Галичини (Львів, 25 березня), імператорського маніфесту «До моїх австрійських народів» (Відень, 16 жовтня) й аж до проголошення «Української держави на українських областях Австрії і Угорщини» (Львів, 19 жовтня) тогочасні українські політики в більшості своїй не були здатні наважитися на те, що Б.Буден називає «один-єдиний крок у новизну й невідомість [...] ствердити його (керівництва – *І.М.*) хоробру готовність до свободи»⁷⁰.

Тому до самої «історичної ночі» 31 жовтня – 1 листопада 1918 р. більшість політиків-галичан сповідували австрофільство й не були готовими до «прощання з віденством», готувалися до утворення в майбутньому

⁶⁵ Буден Б. Зона переходу. Про кінець комунізму. – С.55.

⁶⁶ Див.: Карпенко О. З історії Західно-Української Народної Республіки. – С.44.

⁶⁷ Буден Б. Зона переходу. Про кінець комунізму. – С.56.

⁶⁸ Там само. – С.55.

⁶⁹ Див.: Камінський А. Між двома революціями (Від селянської революції минулого до робітничої революції майбутнього). – Мюнхен, 1974. – С.44.

⁷⁰ Буден Б. Зона переходу. Про кінець комунізму. – С.55.

окремого українського коронного краю у складі федеративної Австрії. Як заявляв улітку 1918 р. з парламентської трибуни у Відні Є.Петрушевич: «Ми ніколи не прагнули викликати серед народу революцію, навпаки, наш народ вірно стоїть на охороні інтересів держави... Зірка габсбурзької династії все ще світить ясно і яскраво на нашому небосхилі»⁷¹. Тож стверджувати про «ліквідацію імперії і монархічної влади, повалення багатівкового колоніального гніту і створення суверенної держави»⁷² як особливої мети «Листопадової 1918 р. національно-демократичної революції», мабуть, було б передчасно.

Відкритим залишається питання про передумову революційної зміни – коли, де і як відбувся «революційний розрив із недобрим минулим» (Б.Буден), що спричинив нові суспільні та політичні реалії. Це, насправді, дуже добре знаний в історіографії сюжет, у результаті якого Центральний військовий комітет (створений у вересні 1918 р.) розпочав активні дії, спрямовані на здійснення військового повстання (перевороту)⁷³, а реалізував їх Український генеральний військовий комісаріат (із 31 жовтня 1918 р. – Українська генеральна команда). Як згадував М.Дольницький, «лише завдяки йому можна було зреалізувати рішення Української Конституанти від 19 жовтня 1918 р. і перебрати владу в українські руки [...] Тільки цей рішучий революційний крок військового комісаріату, а не “політична гра” нашого тодішнього політичного проводу, дав реальну основу під цю незабутню подію у визвольних змаганнях українського народу»⁷⁴.

Зауважмо, що вперше ідея радикального розірвання взаємин із Габсбургами («думка явного сепаратизму») зародилася 1916 р., після оприлюднення маніфесту імператора Франца Йосифа про відокремлення Галичини й посилення там польського панування, що ним Відень перекреслив план Загальної української ради про утворення в Австрії окремого коронного українського краю⁷⁵.

«Вже з кінцем 1916 р. [...] почали ми на власну руку підготовчу акцію для організування тайної військової сили, що її завданням було б, у свій час, відірвати українські землі від Австрії і прилучити їх до Наддніпрянщини. Так постала у Відні при кінці травня 1917 р. перша Українська військова організація, яка, однак, не вийшла поза межі дискусії, – і незабаром розв'язалася»⁷⁶.

Як бачимо, ішлося передусім про військове повстання і збройне захоплення влади на Галичині. Адже нерішучість місцевих політиків,

⁷¹ Цит. за: Карпенко О. З історії Західно-Української Народної Республіки. – С.46.

⁷² Там само. – С.60.

⁷³ Там само. – С.50–51.

⁷⁴ Дольницький М. Військова підготовка Листопадового зриву та її здійснення. – С.49.

⁷⁵ Німчук І. Українська військова організація у Відні в дні перевороту (Причинок до історії будови Української держави в Галичині) [Електронний ресурс]: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2008/11/blog-post_3493.html

⁷⁶ Дольницький М. Військова підготовка Листопадового зриву та її здійснення. – С.49.

їх вичікувальна позиція (про що йшлося вище) були лише одними з передумов ситуації вересня 1918 р., що О.Кузьма окреслив як «засновок Української військової організації»:

«Повстала вона самочинно серед гуртка старшин українців, що, розглядаючись у безвихідній ситуації австрійської держави, вичували голос залізної льогіки історії, який закликав їх витягати консеквенції в користь української справи. З природи річи цей історичний голос кликав їх думати про військовий бік справи, чи там створення збройної сили, потрібної при реалізації найвищого національного ідеалу»⁷⁷.

Як свідчить багата література з цієї теми, такою силою закономірно мали стати вояки легіону січових стрільців, однак, через різні причини, що добре описані як сучасниками, так й історіографією, цього не відбулося. Тож, як згадував Д.Паліїв, «УСС-и таким революційним осередком не стали. [...] листопадовий переворот відбувся без стрілецтва як організації»⁷⁸. Ба більше: ще 30 жовтня Центральний військовий комітет не знав точної дати повстання та лише інформація про ймовірне передання Східної Галичини під управління Польській ліквідаційній комісії на початку листопада 1918 р. фактично стала своєрідним каталізатором для дій українських військовиків⁷⁹.

Повстання відбулося внаслідок рішення Української генеральної команди, ухваленого 31 жовтня 1918 р. проти ночі на 1 листопада. Як згадував М.Дольницький, «початок акції назначено на 4-ту годину рано дня 1 листопада, а о 7-мій мала генеральна команда одержати звіт з перебігу»⁸⁰.

А що за основу українці взяли наявний на тоді план «обсади Львова», підготовлений австрійцями на випадок якогось повстання чи заворушень, то чи не послужило це підґрунтям для пізніших звинувачень поляками австрійців у тому, що «Листопад у Галичині був переведений за допомогою австрійської начальної команди», додаючи сюди, звісно, і людський ресурс «старшин німецької національності»?⁸¹ Як згадував О.Кузьма про реакцію на першолистопадове повстання сучасників-поляків, вони назвали український переворот «німецькою роботою»⁸².

Для зовнішнього світу події у Львові стали цілковитою несподіванкою. Зокрема в радіодепеші польської військової команди Львова для віденського радіо (не раніше 2 листопада 1918 р.) повідомлялося: «1 листопада о 3 год. ночі місто зайняв бунтівний русинський гарнізон»⁸³. А 5 листопада

⁷⁷ Кузьма О. Листопадові дні 1918 р.: Зі шкiцями. – С.40.

⁷⁸ Палiїв Д. Листопадова революція (З моїх споминів). – С.24.

⁷⁹ Там само. – С.32–33.

⁸⁰ Дольницький М. Вiйськова пiдготовка Листопадового зриву та її здiйснення. – С.55.

⁸¹ Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен, 1958. – С.104 (прим.).

⁸² Кузьма О. Листопадові дні 1918 р.: Зі шкiцями. – С.70 (прим.1).

⁸³ Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 deren Bedeutung unter historische Hintergründe von Theophil Hornykiewicz. – Bd IV. – Philadelphia, Pa., USA; Horn, Österreich, 1969. – S.48 (№1008).

да в депеші німецького посольства в Києві до Берліна містилася інформація, що «вночі з четверга на п'ятницю (1 листопада 1918 р. – *І.М.*) Східна Галичина перейшла в руки місцевих українців»⁸⁴. А от для поляків події 1 листопада 1918 р. стали «державним переворотом», що його здійснили українці, які зайняли у Львові військові об'єкти, склади, будівлі цивільної влади, роззброїли вояків інших національностей⁸⁵. Цей сюжет національно-визвольної боротьби галицьких українців влучно підсумував О.Кузьма:

«Українська військова влада вив'язалась із свого завдання знаменито. Справність українських старшин і вояків була зразкова. Цілий плян перевороту переведено так прецизійно і далші розпорядки виконувано так бездоганно, що чужинні військові старшини, яких у Львові було безліч, висловлювались про це з найбільшим признанням»⁸⁶.

Львівський часопис «Діло» опублікував 2 листопада 1918 р. відозву УНРади «Український народ!» про встановлення національної держави, а 7 листопада – «Урядовий акт передачі державної влади представником ц[ісарсько]. к[оролівського]. правительства Українській Національній Раді» – обидва датовані 1 листопада⁸⁷. 13 листопада УНРада прийняла Тимчасовий Основний закон і поставила, що «державна, утворена з українських областей бувшої австро-угорської монархії, називається: Західноукраїнська Народня Республіка»⁸⁸.

Як бачимо, повстання в ніч із 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. народило історіографічну й політичну легенду творення держави західних українців у ХХ ст. Тож як називати ті події – революцією, переворотом, повстанням? Адже «чистого» взірця тут точно немає. А якщо назвати досліджувані події *прецедентом* в Українській революції 1914–1923 рр.? Пояснення пропоную шукати у сучасних політологічних візіях феномена революції.

Припущення 1. Узявши на озброєння тезу Дж.Петті про типи революцій, можна було б трактувати, що досліджувані процеси були такою собі «*публічною палацовою революцією*», адже тут залучено значні людські ресурси, головним чином військові, а «народ знає, що щось відбувається, але участі у цьому майже не бере»⁸⁹. Спогади очевидців подій безпосередньо про це говорять, а їх доповнюють джерела зовнішнього походження.

Припущення 2. Із-поміж сучасних моделей революції важливою є теза С.Гантінгтона про її «двоетапний процес»: перший – падіння старого,

⁸⁴ Ibid. – С.48–49 (№1009).

⁸⁵ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Документи і матеріали у 5-ти томах / Кер. і відп. ред. О.Карпенко. – Т.1. – Івано-Франківськ, 2001. – С.230 (№102а).

⁸⁶ Кузьма О. Листопадові дні 1918 р.: Зі шкiцями. – С.70.

⁸⁷ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Документи і матеріали у 5-ти томах. – Т.1. – С.244–246 (№105), 246–247 (№106).

⁸⁸ Там само. – С.429 (№226).

⁸⁹ Див.: Шульц Э.Э. Теория революции. Революции и современные цивилизации. – Москва, 2016. – С.41.

другий – створення та інституціоналізація нового політичного режиму⁹⁰. Використання цієї тези дозволяє зрозуміти діалектику першолистопадового повстання, а згодом – проголошення ЗУНР. Доказом цього стали швидка політична мобілізація та інституціоналізація нової української держави.

Припущення 3. Позаяк Листопадовий чин точно не був «революцією знизу», чи не доцільно було б спробувати подивитися на ці події, як на «*пасивну революцію*» (поняття А.Грамші⁹¹). Ба більше: а чи не був Листопадовий зрив «*революцією без революції*», адже, як видно з джерел (власне українських і, насамперед, польських), терору тут фактично не було («безкровна революція»). Можна було б замислитися й над тим, чи є сенс назвати Листопадовий чин прикладом так званої «Брабантської революції»⁹² – спроби звільнення Східної Галичини від австрійського панування, а реально від польського політичного домінування?

Припущення 4. Поза сумнівом, Листопадовий зрив мав характер національно-визвольної боротьби галицьких українців проти політичного та адміністративного (а також їх похідних) панування поляків у краї. Події 31 жовтня – 1 листопада 1918 р. мали «коригувальний» вимір ненасильницької революції, прикладом якої й було збройне повстання (переворот).

А позаяк у принципі не існує якогось визначеного еталону чи ідеального взірця революції, говорити про досліджувані події як про приклад саме *революції*, мабуть, не варто. Однак, застерігаючи колеґ-істориків від, з одного боку, надмірного теоретизування, а з іншого – від бравурної ідеологізації/політизації питання, наприкінці цієї статті хочеться наголосити на декількох моментах.

1. Твердження радянської та сучасної української історіографії про «революційний характер» подій на Східній Галичині 1918 р., про Листопадову 1918 р. національно-демократичну революцію – досі є дискусійними. Адже галицькі українці в досліджуваній період *легальним чином* (УНРада, Конституанта 18–19 жовтня 1918 р.) проголосили Українську державу в межах Австро-Угорщини, очікували мирної передачі влади на Східній Галичині, а збройне повстання 31 жовтня – 1 листопада 1918 р. (Листопадовий чин, Листопадовий зрив) у геополітичних реаліях загострення польсько-українських взаємин стало доконаним фактом як військовий переворот. Унаслідок цього 1 листопада 1918 р. відбувся акт передачі державної влади у краї вповноваженим австро-угорського уряду УНРаді, а 13 листопада остання проголосила ЗУНР.

2. Витоки міфу про «революційний характер», «революцію» на Східній Галичині 1918 р. слід шукати у спробах «вписати» «класову боротьбу» місцевого населення, якої насправді не було, у ширший контекст більшовицької й соціалістичної революції (про це, із-поміж іншого, свідчить

⁹⁰ Див.: Там же. – С.59.

⁹¹ Див.: Там же. – С.136.

⁹² Там же. – С.138.

записка Галревкому 1920 р. та публікація «Більшовика України» 1928 р.). Модифікація цього міфу відбулася в умовах хрущовської «відлиги» у відомій статті О.Карпенка, а його трансформація постала 1993 р. у вигляді «національно-демократичної революції на західноукраїнських землях».

3. Спогади безпосередніх творців Листопадового чину, джерела зовнішнього походження, а також тогочасна преса фактично не містять трактування досліджуваних подій саме як *революції*, а лише як *переворот*, *роззброєння* й т. д., що свідчить про їх суто мілітарний характер. Їх генезу слід шукати в таємних планах 1916 р. українських офіцерів – старшин австро-угорської армії (відомих як гурток «першої УВО»), щодо відокремлення українських етнічних теренів від Габсбурзької монархії та приєднання їх до Наддніпряни.

Усе сказане доповнюється однак тим прикритим фактом, що сучасна вітчизняна історіографія у заявленій темі відмовчується, так і не спромігшись на принципову розмову без «-змів» та взявши на озброєння концепції, життя котрих почалося ще в 1950-х і продовжилося в 1990-х рр. Конче необхідної наукової дискусії «з приводу» досі немає, навіть попри нещодавній сторічній ювілей подій осені 1918 р.

REFERENCES

1. Arendt, Kh. (2011). *O revolyutsii*. (I.Kosich, transl.). Moskva: Evropa. [in Russian].
2. Bevez, T. (2012). *Fenomen «revoliutsiia» u dyskursakh myslyteliv, politykiv, naukoutsiv*. Kyiv: IPIEND. [in Ukrainian].
3. Bohachevskiy, D. (1959). *Ideolohichni osnovy lystopadovykh podii*. Filiadelfia: Oseredok Pratsi NTS, 1959. [in Ukrainian].
4. Bohachevskiy, D. (1976). *Na vozi i pid vozom: Kartyny z zhyttia halytskoho voiaka i pravnyka*. Toronto: Dobra knyzhka. [in Ukrainian].
5. Buden, B. (2013). *Zona perekhodu: Pro kinets komunizmu*. (N.Vakhovska, transl.). Kyiv: Meduza. [in Ukrainian].
6. Cherchenko, Yu.A. (2009). Lystopadova natsionalno-demokratychna revoliutsiia v Halychyni 1918. Smolii, V. (Ed.) *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, 6, 161–162. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
7. Dolnytskyi, M. (1958). Viiskova pidhotova Lystopadovoho Zryvu ta yii zdiisnennia. *Ukrainska halytska armiiia u 40-richchia yii uchasty u vyzvolnykh zmahanniakh (Materiialy do istorii)*. Vinnipeg. [in Ukrainian].
8. Dyvnych, Yu. (1949). *Na ispyti Velykoi revoliutsii 1917/18–1948*. [in Ukrainian].
9. Eizenshtadt, Sh.N. (1999). *Revolutsiia i preobrazovanie obshchestv. Sravnitelnoe izuchenie tsvivilizacij*. (A.Gordon, transl.). Moskva: Aspekt Press. [in Russian].
10. Hnatevych, B. & Dumin, O. (1953). *Ukrainska halytska armiiia. Istoriia ukrainskoho viiska*. Vinnipeg: Vydavets Ivan Tyktor. [in Ukrainian].
11. Hrytsak, Ya. (1996). *Narys istorii Ukrainy: Formuvannia modernoi ukrainskoi natsii XIX–XX st.* Kyiv: Heneza. [in Ukrainian].
12. Hutsuliak, M. (1973). *Pershii Lystopad 1918 roku na zakhidnykh zemliakh Ukrainy zi spohadamy i zhyttiepyamy chleniv Komitetu vykonavtsiv Lystopadovoho chynu*. Niu-York; Vankuver. [in Ukrainian].

13. Kaminskyi, A. (1974). *Mizh dvoma revoliutsiiami (Vid selianskoi revoliutsii mynulo-ho do robitnychoi revoliutsii maibutnoho)*. Miunkhen: Suchasnist. [in Ukrainian].
14. Karpenko, O. (2006). *Z istorii Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
15. Karpenko, O. (Ed.). (2001). *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923: Dokumenty i materialy (Vols.1–5)*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. [in Ukrainian].
16. Kharari, Yu.N. (2018). *21 urok dlia 21 stolittia*. (O.Demianchuk, transl.). Kyiv: Fors Ukraina. [in Ukrainian].
17. Kuchabskyi, V. (2015). *Zakhidna Ukraina u borotbi z Polshcheiu ta bilshovyzmom u 1918–1923 rokakh*. (T.Lisna, transl.). Lviv. [in Ukrainian].
18. Kuzma, O. (1960, 1931). *Lystopadovi dni 1918 r.: Zi shkitsamy*. Lviv; Niu-York: Chervona kalyna. [in Ukrainian].
19. Levytskyi, K. (1968, 1931). *Velykyi Zryv (Do istorii ukrainskoi derzhavnosti vid bereznia do lystopada 1918 r. na pidstavi spomyniv ta dokumentiv)*. Lviv: Chervona kalyna; Niu-York: Vydavnytstvo Chartoryiskykh. [in Ukrainian].
20. Lozynskyi, M. (1922). *Halychyna v rr. 1918–1920*. [in Ukrainian].
21. Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). *Istorychni ese*. (Ya.Hrytsak, transl.). Vol.2. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].
22. Lytvyn, M.R. & Naumenko, K.Ye. (1995). *Istoriia ZUNR*. Lviv: Olir. [in Ukrainian].
23. Lytvyn, M.R. & Naumenko, K.Ye. (1991). *Istoriia halytskoho striletstva*. Lviv: Kameniar. [in Ukrainian].
24. Makukh, I. (1958). *Na narodnii sluzhbi*. Ditroit: Vydannia Ukrainkoi vilnoi hromady Ameryky. [in Ukrainian].
25. Mirchuk, P. (1958). *Pershy lystopad*. Toronto: Liga vyzvolennia ukrainy. [in Ukrainian].
26. Nimchuk, I. *Ukrainska viiskova orhanizatsiia u Vidni v dniakh perevorotu (Prychynok do istorii budovy Ukrainkoi derzhavy v Halychyni)*. Retrieved from http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2008/11/blog-post_3493.html [in Ukrainian].
27. Omelianovych-Pavlenko, M. (1929). *Ukrainsko-polska viina 1918–1919*. Praha: Nakladom Merkur-filmu. [in Ukrainian].
28. Paliiv, D. (1966). *Lystopadova Revoliutsiia (Z moikh spomyniv). Ukrainska halytska armiiia u 40-richchia yii uchasty u vyzvolnykh zmahanniakh v 1918–1919 rr.: Materiialy do istorii*. Vol.III. Vinnipeg. [in Ukrainian].
29. Pidkova, I. & Shust, R. (Ed.) (2001). *Lystopadove povstannia 1918 (Lystopadovi Chyn, Lystopadovi Zryv). Dovidnyk z istorii Ukrainy (A–Ya)*. Kyiv: Heneza. [in Ukrainian].
30. Plokhii, S. (2018). *Brama Yevropy: Istoriia Ukrainy vid kifskykh voien do nezalezhnosti*. (R.Klochko, transl.). Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia. [in Ukrainian].
31. Shankovskyi, L. (1958). *Ukrainska armiiia v borotbi za derzhavnist*. Miunkhen: Dniprova khvyliia. [in Ukrainian].
32. Shlemkevych, M. (1958). *Verkhy zhyttia i tvorchosty: Promovy – Dopovidi*. Niu-York; Toronto: Kliuchi. [in Ukrainian].
33. Shults, E. (2016). *Teoriia revolyutsii. Revolyutsii i sovremennye tsivilizatsii*. Moskva. [in Russian].
34. Tarnavskyi, M. (2008). *Spohady*. Lviv: Vechirnia hodyna. [in Ukrainian].
35. Trylovskyi, K. (1936). *Moi pershi dni u ZUNR. Litopys Chervonoii Kalyny, 11, 18–19*. [in Ukrainian].
36. Tsehelskyi, L. (1960). *Vid legend do pravdy: Spomyny pro podii v Ukraini zviazani z Pershym Lystopadom 1918 r*. Niu York; Filadelfia: Bulava. [in Ukrainian].

IVAN MONOLATII

Doctor of Political Sciences (Dr. Hab. in Political Sciences), Professor,
 Professor of Department of Politology,
 V.Stefanyk Precarpathian National University
 (Ivano-Frankivsk, Ukraine), iwan.monolatiij@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8963-774X>

TO THE QUESTION OF THE CHARACTER (NOT)REVOLUTIONARY MOVEMENT IN EASTERN HALYCHYNA IN 1918

Abstract. *The purpose of the study is to analyze the peculiarities of the historical narrative “The November Breakdown” (“November Action”) – the national democratic revolution in the Western Ukrainian lands – not as a revolution in its classical version, but a military coup with the elements of the national liberation struggle of Western Ukrainians in the Autumn of 1918. The research methodology is based on the principles of historicism, ethnical politology, systemicity, science, interdisciplinarity. The following general historiographical methods are used: historiographical analysis, historical-genetic, terminological analysis, comparative, typological. The author adheres to the methodology of institutionalization of political actors in the context of politicization of ethnicities. The scientific novelty. On the basis of the historical and political analysis of the historiographical heritage of the preconditions and the creation of the Western Ukrainian People’s Republic, the events described on October 31 – November 1, 1918 as discrepancies and generalizations of their direct participants, clarified the factors of political and ideological “explanations” of the revolutionary “November Breakdown” in historiography of the Ukrainian diaspora of the 20th Century. Conclusions. The assertion of Soviet and contemporary Ukrainian historiography about the “revolutionary nature” of events in Eastern Halychyna in 1918, and hence the November 1918 national democratic revolution, are still debatable. Halychyna Ukrainians legally proclaimed the Ukrainian state within the framework of Austria-Hungary, expected a peaceful transfer of power in Eastern Halychyna, and the armed uprising of October 31 – November 1, 1918 in the geopolitical realities of the intensification of Polish-Ukrainian relations became a feasible fact as a military coup. As a result, on November 1, an act of transfer of state power in Eastern Halychyna was authorized by the Austro-Hungarian government to the Ukrainian National Council, and on November 13, 1918, it proclaimed Western Ukrainian People’s Republic. The origins of the myth of the “revolutionary character”, “revolution” in Eastern Halychyna in 1918, should be sought in attempts to “inject” the really non-existent class struggle of the population of the region into the broader context of the Bolshevik and socialist revolution. The modification of this myth occurred in the conditions of Khrushchev’s “thaw” of 1957 in the famous article of Historian O.Karpenko, later the transformation of the myth began in 1993 in the form of a “national-democratic revolution” in Western Ukrainian lands. The memories of the direct creators of the “November Action”, the source of external origin, as well as the time press, in fact, do not contain the treatment of the events under study just as a revolution, but only as a coup, disarmament, etc., which testifies to the militaristic nature of events.*

Keywords: revolution, military coup, Eastern Halychyna, Habsburg Monarchy, Western Ukrainian People’s Republic.